

НИКОЛА Т. БОЖИЛОВИЋ*
ЈЕЛЕНА С. ПЕТКОВИЋ
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет
Ниш

УДК 316.7:32(497.11)
Прегледни рад
Примљен: 03.09.2013
Одобен: 05.10.2013

КУЛТУРА СРБИЈЕ У РАЉАМА МОДЕРНОГ ЖИВОТА**

Сажетак: У овом чланку српска култура сагледана је у свом временском трајању за последња два века, у контексту модернизације, а потом и глобализације. Ван назначеног историјског контекста не би се могло објаснити стање у култури *hic et nunc*. У чланку је посебна пажња посвећена транзиционој перспективи српске културе и српског друштва. Аутори се критички осврћу на традиционализам који се као антителио увукао у културу Србије, ометајући је у њеној модернизацији и европеизацији (прихватању европских вредности). Историјски гледано, Србија је прескочила многе развојне фазе кроз које су прошла западноевропска друштва. Она није имала искуство ренесансе, а преживела је и тешке етапе „комунистичке модернизације” и тоталитарно-ауторитарног режима деведесетих. Данас се српска култура налази на раскршћу између ретрадиционализације и (пост)модернизације.

На крају, пажња је посвећена актуелној културној политици у Србији, стању и перспективама њених институција културе. На основу законског оквира културне политике и бројних примера који илуструју културно посрнуће савременог друштва Србије, закључује се да је култура у Србији занемарена небригом државе, одсуством политичке воље за културним променама, недостатком јасне свести грађана Србије о важности културе и непрепознавањем њеног значаја за лични и општи друштвени развој. Аутори наглашавају да је

---

* nikola.bozilovic@filfak.ni.ac.rs

** Рад представља резултат активности на остваривању циљева макропројекта Традиција, модернизација и национални идентитет у Србији и на Балкану у процесу европских интеграција (179074), у реализацији Центра за социолошка истраживања Филозофског факултета у Нишу, који је финансиран од стране Министарства за науку и технолошки развој Републике Србије.

неопходно подстицати развој културних потреба према вишим естетским, духовним и моралним вредностима, стварати услове за друштвени развој који ће бити заснован на елитној, а не елитистичкој култури, имајући у виду да модернизације и друштвеног напретка Србије нема без разумевања значаја културног развоја и без сензибилисања свести за прихватање културних разноликости.

Кључне речи: култура, традиција, модернизација, глобализација, транзиција, југоисточна Европа, културна политика, културне институције, друштвени развој

Модернизација, глобализација и културне промене

Модернизација као културни (идејни) пројекат и реални социјални процес историјски је знатно старија од глобализације. У том смислу глобализацијски процеси данас представљају реализацију пројекта модерности и наставак процеса модернизације. Минимална социолошка дефиниција модерности подразумева јединство следећих атрибута: рационалност, нови (постфеудални) облици приватног власништва, тржишна привреда и индивидуализам (Turza, 1998: 20). Гледано из угла друштвене динамике, реч је о низу повезаних процеса и промена у друштвеном, економском, културном и политичком животу који се одмичу од традиционалнога ка нечем новом и савременом. При том, под осавремењивањем и савременошћу не подразумева се тек пука садашњост. Ти појмови обухватају истинско временовање, ход „у корак” с временом, друштвено и индивидуално живљење у духу времена света. Тако савременост није само садашњост којој припадамо, нити само супротстављање новог традицији, већ она подразумева *свест* да се и ово данас мења и надмашује. Из тога следи да модерност није савременост само по томе што је различитост и опозиција прошлом, већ је она најавна новог света и весник напредовања живота у будућности (Skledar, 2012: 142–143).

Током 19. века модернизација добија на замаху, да би се на њу од половине 20. века (историјски гледано, и пре тога) надовезао процес глобализације. Не тако давно, крајем 60-их година прошлога века, Маршал Маклуан (McLuhan) је изнео идеју о свету као „глобалном селу” (McLuhan & Fiore, 1968). Једни су јој се дивили, други су је критиковали, неки је ниподаштавали, међутим њоме је аутор антиципирао наше време предвиђајући да ће утицај географских удаљености и цивилизацијских разлика у глобалним размерама бивати све мањи.

Глобализација је вишедимензионалан светски процес и незаобилазни саставни део савремене стварности, а карактерише је обликовање

света као глобалне целине. Она се одвија у свим институционалним доменима друштва. С обзиром на то да се на планетарном нивоу обликује глобална култура, која надилази структуре посебних друштава, то је данас могуће говорити о поткопавању вековних културних традиција, транснационалној култури и ширењу космополитског духа (Crespi, 2006: 158). Глобализација представља социокултурну прекретницу у том смислу што она симболизује прелаз из 20. века као „века идеологије” у 21. век као „век идентитета” (Mojsi, 2012: 28). У сваком случају, на делу је реалност са којом се суочава цели свет и против ње се не вреди борити апелима, декретима, манифестима, указима и другим неподопштинама (као некад против масовне културе). Ко то схвати на време и укрца се у глобализацијски воз, мање ће бити изложен њеним опасностима, а користиће бројне повољности које она собом носи. То се пре свега односи на мале, економски слабе државе, у које се убрајају постсоцијалистичке земље југоисточне Европе илити Западног Балкана.

У атмосфери глобалних светских трендова, модернизације, а затим и постмодернизације друштва, могу се очекивати противречни процеси и супротности које изазивају напетости. Долази до сукоба између унификације и диверсификације, продуктивности и деструктивности, стандардизације и индивидуације, индивидуализма и интеграције, града и села, либерализма и тоталитаризма, слободе и репресије. Као резултат процеса модернизације и глобализације може се очекивати довршетак обликовања грађанског (цивилног) друштва у транзицији, с тенденцијом стварања неког светског савеза. Упоредо са овим процесима сазрева епоха *постмодерне*, која доноси радикалне обрете у целокупном животу – друштву, култури, уметности, медијима и технологији. За разлику од просветитељске рационалности и хармоничности, за постмодернисте савременост није једнозначна и увек постоји више њених равноправних интерпретација, од којих је наука само једна од њих (Маширевић, 2011: 25). Постмодерна на тај начин постаје „нова парадигма”. Она није иреверзибилно враћање натраг, повратак прошлости није повратак у прошлост, већ, могло би се рећи, рециклирање и реновирање прошлости у садашњост. То значи, „и даље бити модеран, само на други, новом времену примеренији начин” (Skledar, 2012: 144).

Данашња ситуација у друштвима Балкана, у којима долази до јаких процеса некритичког оживљавања традиције, не би се могла разумети изван глобализацијског и модернистичког дискурса. У тим друштвима долази до неочекиваних, несхватљивих, понекад и смешних симбиоза традиционалних и (пост)модерних форми живота. Економске, политичке и правне науке нису могле открити праве разлоге такве ам-

биваленције у погледима на савременост, будући да су се бавиле преваходно формалним и институционалним формама друштвеног живота. Зато је дошло до „заокрета ка култури”, то јест до потребе за социокултурним дискурсом који ће обухватити сложен систем вредности и норми, мишљења и поступања, перцепције и делања у свакидашњем животу. У културној сфери југоисточне Европе крију се релевантни разлози за разноврзне отпоре према вредностима и нормама западне културе и цивилизације.

Култура југоисточне Европе: традиција vs. транзиција

Постсоцијалистички период у земљама југоисточне Европе у првим годинама преласка у демократију и на тржишну привреду показивао је знаке оптимизма, чак и еуфорије. Напоредо са застојима у побољшању економске ситуације оптимизам је сплашњавао, показујући да су код већине људи постојала претерана очекивања од Европе. Промена система, глобализација и европеизација (читај: модернизација), као и усклађивање с нормама Европске уније, утицали су на промену привредног, политичког, али и свакодневног живота у култури југоисточне Европе. Сви људи, међутим, нису добили једнаке шансе, па је код већине дошло до контрареакције – до окретања ка историји или носталгичног предавања народној култури, оном „балканском” у њој. Најупечатљивији резултат потраге за „необалканским” идентитетом може се препознати у музичким формама бугарске *чалге* или српског *турбофолка* (Rot, 2012: 6). Европеизација друштва, показало се, није могућа само променама техничких правила и друштвених институција. Она се може довршити само радикалним културним заокретом који подразумева промену свести, навика, понашања, комуницирања и очекивања. Навике пренете из социјалистичког наслеђа, као што су ослањање на рођаке и пријатеље, протекционизам и корупција (уместо поверења у институције) умањују конкурентност, продуктивност и целокупну успешност предузећа у актуелном глобалном друштву. Балканска „друштва јавног неповерења” нису компатибилна са друштвима слободних тржишта и либералне демократије у којима је поверење повезано са друштвеним врлинама и стварањем просперитета (Fukuјama, 1997).

У новонасталим околностима иде се линијом мањег отпора. Уместо европеизације и модернизације, истраживачи у култури југоисточне Европе откривају регресију која се транспарентно манифестује у практиковању традиционалних форми решавања животних проблема. Поли-

тичари посежу за историјским митовима у намери да народну и популарну културу инструментализују за своје циљеве, заборављајући при том на решавање актуелних проблема свог друштва. Блиска повезаност државне политике и народне традиције изазива велику напетост како унутар друштва, тако и у односима према суседним државама. Клаус Рот (Roth) пише да народна сећања пренесена у „национални наратив” увек имају потенцијал да изазову сукобе или да их распламсају. У Србији се оживљава Косовски мит као мит о жртви, у Албанији се историјска меморија фокусира на мит о Скендербегу, у Македонији на завештање Александра Великог, а у бугарском друштву – као и у другим балканским земљама – централну улогу има мит о „турском јарму” и о Бугарима као жртви (Roth, 2012: 120–121). До ретрадиционализације у многим земљама долази будући да је глобални идентитет неприхватљив као замена за изгубљени традиционални (локални, национални) идентитет. А познато је да се „похвалом традицији” упућује похвала збирци патријархалних, ауторитарних, конзервативних вредности и начела на којима „треба” да почива заједница и којима се овековечује ауторитет национа и његових „бранилаца” (Јовановић, 2012: 333).

Социолошком анализом данашњег постсоцијалистичког периода запажа се да политичка и економска транзиција није донела само социоекономску промену већ је условила значајну промену у функционисању културног живота у свакодневљу. Међутим, ова транзиција није линеарна и свеобухватна, већ садржи снажне контрасте. Док се спољашњи изглед градова и материјалне културе убрзано модернизује, широке области нематеријалне културе (структура породице, представе, начини понашања и размишљања) у великој мери су ретрадиционализоване, па чак и архаизоване. Негативне компоненте традиције постају препрека транзицији, то јест развоју тржишне привреде, демократије и структура цивилног друштва. Људима који су осетили негативна економска дејства транзиције, наслеђе традиционалне културе постало је основно прибежиште. Они су, као и у време социјализма, посегли за провереним културним обрасцима и праксама. Све ово додатно је узроковано страхом од губљења властитог културног идентитета, а у вези са тим долази до јачања национализма. Ако се зна да су балкански народи више векова живели под диктатом страних сила, онда постају разумљивији њихови страхови и фрустрације од свега што је страно, па макар то долазило из правца Европске уније. Везаност културе југоисточне Европе за интерне националне дискурсе, дакле, истраживачима постаје јаснија ако узму у обзир изолацију за време социјализма због које југоисточна Европа има „искуство живота на маргини” (Roth, 2012: 23). Искуства Грчке,

Бугарске и Румуније као чланица ЕУ показују да тамо још увек постоји менталитет оријентисан само на искориштавање финансијске помоћи и побољшање животног стандарда, али не и на структурну модернизацију државне управе и привреде. У том смислу пише се о „повременим исклизућима модерне Грчке у 'неевропско' понашање и праксу” (Kolioroulos i Veremis, 2002: 271). Код друге две поменуте балканске државе, опет, њихови житељи су свесни да, географски посматрано, они живе у Европи, али у културном смислу имају „осећај неприпадања”. Такав осећај заснива се на чињеници да се „Европа” ограђује од њих, али и на томе што оне саме себе издвајају из Европе. Осећај неприпадања појачан је осећајима одбојности, одбијања, аверзије, страха, чак непријатељства према темељним западноевропском вредностима. „Европа’ се ту појављује као негативан ’значајан други’, као хладно-рационална, функционална, оријентисана искључиво према профиту, као бездушна творевина, претња ономе властитом, културној самосвојности и идентитету” (Rot, 2012: 325).

Управо због дискрепанције између формалног прихватања правних норми и њиховог претварања у правну праксу, пред истраживаче се ставља задатак истраживања специфике културног живота на овим просторима, уз уважавање њихових вредности и права људи на властити пут у модерну. Социокултурно испитивање процеса модернизације у земљама југоисточне Европе и само мора гајити модеран критички приступ, који ће се минуциозно и прегнантно позабавити „културом јавног неповерења” људи према власти, према држави и њеним институцијама. То значи да не сме скидати поглед с „обичних људи” и њиховог свакодневног живота (Rot, 2012: 25). Код њих се у страху од губитка идентитета јавља амбивалентан однос према Европи и њеним вредностима. Због тога долази до бега у имагинарну историјску прошлост, која се хипертрофира и глорификује у складу са националним митовима о херојима и догађајима.

Транзициона перспектива: Quo vadis Србија?

Да би се извршила демократска транзиција српског друштва и културе (што се односи на сва постсоцијалистичка друштва) потребно је остварити одређене услове. Загорка Голубовић их формулише кроз четири тачке. Као прво, неопходно је извршити *демократску реконструкцију свих институција* бившег ауторитарног режима на макро и микро нивоу; затим веома важно је изграђивати *критичку јавност*, како

би се превазишла склоност ка безусловном ауторитету; као треће, неодложна је *едукација грађана* за активно учешће у политичком животу у сфери јавности (стварање појединаца као активних субјеката друштвених процеса); на крају, као четврто, неопходно је изграђивати сектор *цивилног друштва* и успоставити нову стратегију у процесу успостављања демократије (Golubović, 2003: 92–93). Од петооктобарских промена 2000. догађале су се промене власти у Србији са комбинацијом готово свих политичких, идеолошких и партијских гарнитура, али ови циљеви реално једва да су започети или су само делимично спроведени. Једном речју, данашња Србија је друштво фингиране модернизације и фасадне демократије.

Уместо транзиције засноване на моделима западноевропских друштава, Србија се бавила постављањем некаквих виртуелних „стубова” развоја (Русија-Кина-САД-ЕУ), који су њену будућност чинили неизвесном, нејасном и магловитом. Уместо модернизације друштва, Србија се окренула прошлости, идолатрији историјских вођа и оживљавању митова прошлости. Она је отворила странице културе анимозитета и мржње – према различитом и страном, према другом и другачијем, према новом и модерном. Нема јасно зацртаног циља, нити визије будућности. С обзиром да је прошлост најизвеснија, српске политичке елите не желе ризике и окрећу се фолклору, народној култури, митовима прошлости и „култу србовања”. И то не само у мрачним деведесетим, него и сада када земља наводно стреми чланству у ЕУ. И данас, као некада, главни креатори ретроградних токова налазе се у политичком естаблишменту. Не без ироније, можемо их назвати „чуварима традиције и идентитета” који путем демагошких изјава, популистичких парола и контроле медија успоравају ход Србије на њеном европском путу (Божиловић, 2012: 1135). У праву је Милена Драгићевић Шешић када каже да се смисао културне политике састоји у очувању и развоју културне баштине и идентитета. „Међутим” – додаје она – „идентитети се не чувају само заштитом, већ пре свега подршком културне политике *оптималном развоју стваралаштва* у једној средини јер само новим вредностима дела претходних генерација добијају смисао и значај” (Драгићевић Шешић, 2010: 107).

Традиционализам (етнонационализам, клеронационализам, етнофилетизам) постаје матрица садашњег живота, а антифашизам као део позитивне традиције (у складу са „културом заборављања”) прећуткује се, потискује и ставља у заграде. Културну мапу савремена Србија гради на традиционалним моделима прошлости, али и то чини веома селективно. Било да је реч о *измишљању традиције* (Хобсбом и Рејндер, 2002), упо-

треби традиције (Наумовић, 1994), *реинтерпретацији традиције* (Прошић-Дворнић, 1994) или *вулгаризовању традиције* (Божиловић, 2011), традиција на овим просторима престаје бити темељ на коме настају нове вредности него постаје препрека на путу модернизације друштва. Традиционализам се као антителио увукао у културно ткиво Србије, ометајући њено брже прикључивање заједници европских народа. Због свега тога модернизацију српског друштва и културе не можемо пратити изван њеног односа према традицији. Свака култура почива на већ створеним вредностима, али те вредности добијају свој позитивни симболички смисао само када представљају инспирацију за стваралаштво, базу за градњу нових вредности примерених савременом тренутку.

У историји српске културе¹ може се пратити континуитет отпора према модернизацији. Позивајући се на творца модерне историјске науке Лисјена Февра (Febvre), Дубравка Стојановић поручује да садашњост без своје историје не би била оваква каква је, јер на наше понашање данас утичу и врло стари друштвени односи, идеје концепти, односи моћи. У том смислу проучавање прошлости помаже лакшој рационализацији савремених догађаја (Стојановић, 2010: 25). Одговори на питања која постављамо данас, а који се тичу тешкоћа модернизације и демократизације (европеизације) српског друштва, делом се могу наћи двеста година раније, на почецима борбе за модерну државу. Не могу се порећи извесни позитивни помаци у демократизацији српског друштва у 19. и почетком 20. века, али његово споро напредовање лежи преваходно у чињеници да је српска политичка култура дуго остајала у границама предмодерног: поништавана је разлика између приватног и јавног, личног и општег интереса, док је „политички други” доживљаван као „страно тело”, а другачије мишљење као атак на јединство, саборност и слогу српског народа. Треба имати на уму и важну геополитичку чињеницу да Србија припада региону Балкана у коме, историјски гледано, постоје претежно аграрна друштва која су се касно индустријализовала и урбанизовала и у којима се осећају културне последице прескакања ренесансе и реформације. Српско друштво у освит нововековне епохе није имало ни просветитељство ни модерне политичке, образовне и културне институције, каквих је било у развијеним европским друштвима. Овде су суштинске одреднице капитализма биле неоствариве из простог разлога што друштво у Србији није било у могућности (осим

---

¹ Синтагма „Српска култура”, а не „Култура Србије” користи се јер се у чланку прати однос према култури од стране српске државе, српске политичке и српске културне елите не обухватајући генерално посебности осталих култура мањинских народа које творе целину културе у Србији.

преко ретких појединаца) да ступи у кореспонденцију са модерним европским тековинама (Јовановић, 2012: 288).

Озбиљнији талас модернизације у Србији догодио се између два светска рата, са српском културном авангардом која је припадала европском културном кругу. Међутим, све до Другог светског рата није дошло до свеобухватне реформе друштва. Иновативни потенцијал није био довољан да превлада предмодерно стање српске привреде, културе и институција, због чега Србија и Југославија нису постале модерне грађанске државе. Кључна кочница модернизације у Србији налазила се у егалитарној, колективистичкој идеологији и елити, која је доношењем наопаких закона онемогућавала развој и култивисање друштва. Због тога се може говорити о *системској идеологији* политичке елите. „Њен *егалитаризам* није дозвољавао снажнију социјалну стратификацију. Њен *колективизам* спречавао је индивидуализацију друштва. Њен *антимодернизам* доказивао се у великом броју прилика када су се доносиле стратешке одлуке развоја. Њено *антиевропејство* доказивало се у историјским приликама када се елита одлучивала за самоизолацију. Њен *антиинтелектуализам* доказивао се када су доношени закони који су скраћивали обавезно образовање. Њена *антиурбана компонента* показивала се у многим приликама у којима је спречаван развој Београда” (Стојановић, 2010: 73, курзив наш).

Долазак комунистичке власти острастио је ауторитарну матрицу политичке културе. С једне стране, покренут је процес „комунистичке модернизације” који је на прво место ставио брзу индустријализацију, а с друге стране, уништена је предратна градска и сеоска елита, чиме је задат трајни ударац оним друштвеним слојевима који су могли бити предводници грађанске модернизације земље (Стојановић, 2010: 51). Од деведесетих година до краја прошлог столећа на снагу ступа „постмодерни тоталитаризам”, на челу са антидемократски и ауторитарно настројеним вођом Слободаном Милошевићем. Он је потпуно обесмислио цивилно друштво тиме што је контролисао кључне полуге власти – судство, војску, полицију, комплетну привреду и новчане токове. Медији, а нарочито телевизији, постали су најважнији део пропагандне машинерије и основни ослонац његове власти и моћи. У ери свеопште криминализације друштва и цветања корупције, култура је могла имати само улогу фасадне или „украса”. Промовисани су писци, сликари и редитељи који су верно служили режиму, на челу са вечитим „оцем нације” Добрицом Ћосићем. Нарочит отпор постојао је према западној култури и вредностима које су долазиле из тог правца (демократија, људска и грађанска права, укидање свих облика дискриминације). Негован је атемпорални

митски модел мишљења заснован на клишеима, стереотипима и предрасудама, будући да га је лако инструментализовати и ставити у функцију владајуће националистичке политике. Окренутост искључиво себи, својој прошлости и националним вредностима представљају суштинске одлике ускогрудог традиционализма и антимодернизма. „Виолентна и искључива колективистички оријентисана 'традицијска свест', нетолерантна према другачијем мишљењу, дуго је беспштедно и грубо гушила сваку, макар и бледу назнаку тежње ка модерном, плуралном, отвореном, индивидуализованом, демократском друштву спремном на толерантно уважавање различитог Другог, на комуникацију, сарадњу и ненасилно решење конфликта” (Прошић-Дворнић, 1994: 180).

И док су се некадашње југословенске комунистичке власти искрено надале да је социјализам прелазно друштво ка комунизму, остаје нејасно какву идеју је имала Милошевићева власт, па и потоње „демократске” гарнитуре власти поводом транзиције српског друштва у капитализам. Са културном матрицом заснованом на националном обрасцу, са срушеним моделом социјалистичких вредности без промовисања нових вредности (осим вредности српске нације као такве), добили смо непрофилисано друштво, инертно, партократско и квазидемократско, у суштини некултурно. Јер, процеси прелаза (транзиције), по дефиницији, воде друштвеним и културним променама, то јест настанку и даљем развоју друштвених односа. Оне промене које су оријентисане на адаптирање постојећих односа и система под измењеним условима не спадају у категорију транзиторних процеса (Godelie, 1989: 208). Културна транзиција једног друштва из предмодерног у модерно има задатак да депровинцијализује властити простор и сопствене вредности стави на располагање читавом свету.

Историјски гледано, српска културна историја није могла избећи три основна искушења која се једним именом могу назвати *вулгаризовањем традиције*. Реч је о њеном измишљању, кварењу (реинтерпретирању) и занемаривању (Божиловић, 2011). Ти елементи вулгаризовања нису српски специјалитет. Хобсбом (Hobsbawm) и Рејнџер (Ranger) су о измишљању традиције у различитим културама нашироко писали. Најупечатљивији вид вулгаризовања на нашој културној сцени односи се на стављање „под тепих” или занемаривање неких елемената из богатог арсенала традиције популарне културе, где спадају џез, поп и рок музика, филм, авангардно позориште и мода, поп-арт сликарство и дизајн. Иако нису настали на овом тлу, већ су се акултурацијом проширили са Запада, неки елементи и стилови популарне културе у Србији били су не само интегрисани и практиковани, већ су били реинтерпретирани,

стваралачки надопуњавани и прилагођавани укусу овдашње публике. Временски гледано, ти стилови су на неки начин постали евергрин и већ се могу сматрати традиционалним.

Ако се донекле могу разумети транзиторни покрети у контексту развоја капитализма у Србији током 19. века, оличени у српском национално-романтичарском омладинском покрету, „култ србовања” данас (у култури „умреженог” друштва, у ери глобализације, технолошке и информатичке револуције) остаје упитан и нејасан. Актуелни народњачки дух, под геслом очувања српског „националног бића”, бацио је у сенку све тековине културе из српске културне традиције које су одударале од класичног националног обрасца, будући да се нису уклапале у мејн-стрим фолклора и руралне културе. Данашња демократски изабрана власт у Србији не чини ништа да сачува и оне вредности које су нераскидиво повезане са свеукупним (а не само са народњачким) бићем српског народа. Приметан је маћехински однос власти према оним урбаним слојевима становништва, интелигенцији и прилично девестираном „средњем слоју”, и то не само када је у питању њихов музички укус већ и културне потребе уопште (Божиловић, 2011: 1336). Услед опште фолклоризације и све веће клерикализације друштва, на пример, препушта се заборава стваралаштво и талентовани индивидуалци – музичари, композитори и извођачи, који су допринели развоју музичке културе у Србији, нарочито на плану забавне и цез музике. Сви они били су важни као креатори музичког укуса, али и више од тога. Социолошки гледано, они су обликовали друштвено понашање омладине, моделовали њихова морална схватања, идејна уверења, доприносили су новом и модернијем схватању живота и света. Музика је у највећој мери формирала урбани и неконформистички поглед на свет адолесцената, који је био супротстављен традиционалистичком поимању живота. Најпре цез у педесетим годинама минулог века, а потом рокенрол током шездесетих и седамдесетих, модернизовали су омладинску културу у Југославији, обликујући је по западним узорима. Ондашња социјалистичка власт, на челу са Савезом комуниста Југославије и Савезом омладине Југославије, у почетку је пружала изванредан отпор према западњачким „лудостима” (дуга коса младића, кратке косе девојака, „електричарски” рок бендови, неформално понашање) да би временом нашла заједнички језик са младима, имајући разумевања за њихов бунт против одраслих и деформација у систему. Партија је прихватила изазов новог времена и допустила да се „примеран југословенски омладинац” њише у ритму рокенрола, али уз поштовање тековина револуције (Раковић, 2012: 531). Колика је том приликом била искреност режима, остаје да се размишља, али једно је

сигурно: тадашња социјалистичка власт имала је слуха за новине у култури које је носио дух времена и понашала се у складу са њима.

Југославија је, нарочито од шездесетих година прошлог века, и у политичком и у културном смислу постала део глобалног феномена „лудих“, „непоновљивих“, „противречних“, „немирних“, „психоделичких“, „превратничких“ времена. О томе су сведочиле нове самопослуге по америчком моделу, страни часописи на киосцима, жвакаће гуме, цинс одећа и кока-кола, Дизнијеви филмови на малим екранима, али и Нобелова награда Иви Андрићу и „Оскар“ Душану Вукотићу. Било је то време свеопште модернизације и „американизације“ света, па и српског друштва (Вучетић, 2012: 44–45). Није случајно у том периоду било забележено бујање авангардних уметничких покрета, какви су Медиала, БИТЕФ и БЕМУС, или културних манифестација, попут ФЕСТ-а (уз бројне изложбе, концерте озбиљне, народне и забавне музике, ликовне колоније сликарских професионалаца и аматера-наиваца). Цензура која је постојала до средине шездесетих све више је лабавила, допуштајући да се култура развија по тржишним, до извесне мере контролисаним, условима.

Због свега тога има основа за закључивање да се култура у данашњој Србији налази на духовној низбрдици. Она је располућена, обогаљена, потцењена и гурнута у задњи план развоја. Културни регрес узрокован је незапамћеном ретрадиционализацијом. Систематски је онемогућен критички став према прошлости, митовима и легендама. Култура је „изузета из времена“, а друштво укоренено у прошлости, из које не може да се види „шира слика“ садашњости – једнако у земљи као у свету. „Србија данас чврсто се држи традиције не увиђајући да је то заправо држање за ваздух – имате га у стиснутој шаци, а када је отворите њега више нема. Прибегава се решењима за која је тешко рећи да су рационална, а кривица се не види у сопственим грешкама него у 'светској сили и неправди'. Идеје политичке власти у Србији све више иду у правцу њене политичке модернизације/европеизације, али је политичка пракса нереална и антимодерна, и налази се у несагласју са главним трендовима друштвених кретања на глобалном нивоу” (Божиловић, 2012: 1131–1132).

У епохи глобализације, обликовања „културе света” (Леџнер и Војић, 2006), Србија данас тешко излази из предмодерног стадијума. Долази до рурбанизације, до провале руралних мотива у свакодневни живот грађана. Медијски се агресивно форсира фолклорни дух са одговарајућом иконографијом и реториком. Одржавање *status quo*-а у култури политичари оправдавају опасношћу од наводног губитка националног и

културног идентитета, што је проверено најсигурнији начин одржавања на власти. Политичка манипулација и инструментализација почиње тамо где престаје брига за подстицањем савремених и суштинских вредности културе једног друштва. Национални оквир културне политике у Србији представља непревазиђено традиционално наслеђе. То наслеђе промовише популистичку оријентацију у оквиру које се некритички прихвата „модерност” у култури и доводи до нејасног дефинисања „демократске транзиције” (Голубовић и Јарић, 2010: 10). Нимало случајно, у Србији су потпуно запостављене (готово бачене у запећак) мондијалистички и проевропски настројене личности које земљу уцртавају у културну мапу света, на рачун „национално освешћених” државних уметника – оних већ доказаних, уз млађу гарду надобудних, претежно књижевних, „постмодерних” националиста.

Све напред изречено односи се на културу у њеном најопштијем значењу, културу дефинисану као укупност начина живота друштва (Williams, 1965; Eagleton, 2002) или културу као симболички универзум (Cassirer, 1944; Geertz, 1973). Из тих општих матрица произилази и однос према култури схваћеној у смислу функционисања културних институција једнога друштва (позоришта, галерије, биоскопи, музеји, библиотеке). На тај начин, институционални ниво културе комплементаран је есенцијалном односу друштвене заједнице према култури као темељу друштва и основи функционисања друштвеног живота. Институције културе функционишу у складу за моделом (или моделима) културне политике за који(е) се дотично друштво определило. Културна политика планира се сходно општим тенденцијама друштвеног развоја базираних на идеологији одређеног друштва. Она у начелу омогућава очување културне баштине и културног идентитета, развој савременог уметничког стваралаштва, а такође подстиче учешће становништва у културном животу. Кључну улогу у свему томе има држава са јавним сектором (установе културе на националном и градским нивоима), затим приватни, профитно оријентисани део културног сектора, заједно са цивилним сектором који је посвећен раду са публиком.

Културна политика земаља у транзицији, у које спада и Србија, дубоко је зависна од старих модела културне политике и од исказаних захтева демократски оријентисаних интелектуалаца, окренутих углавном приоритетима националне културе. Карактеристике „прелазног” периода земаља југоисточне Европе углавном су једнаке за све. Свако „посттоталитарно” друштво прате нерешени економски односи, нестабилност политичког система, вербално преувеличавање значаја тржишта без потпуног успостављања тржишних односа, пораст националних

осећања, укидање цензуре из идеолошких, а увођење цензуре из верских и националних разлога. У домену културе престаје државна брига, а културне институције упућују се на тржиште које фактички још увек не постоји. У међувремену, интересовање публике (културне потребе) изузетно се смањило, а уметничко стваралаштво ни изблиза није вредновано као раније. У бризи за повратком вредностима националне културне традиције, већина културних политика постсоцијалистичких друштава представља политике очувања националног културног идентитета уз наглашен либерално-тржишни дискурс (што представља контрадикцију). У таквим политикама предност има пре свега већинска етничка група, према којој се дефинише и национални културни интерес и идентитет државе (Драгићевић Шешић и Стојковић, 2011: 41–42). У Србији упражњава се модел сличан наведеном обрасцу, а он је карактеристичан за земље у којима су на власти партије „деснице”. Такви односи не доприносе побољшању животног стандарда и унапређењу квалитета живота.

Због свега тога, у постсоцијалистичком периоду који се односи на земље экс Југославије долази до снажних осећања „југоносталгије”, тугаљиве реминисценције на живот у социјалистичкој Југославији. Новија социолошка истраживања феномена југоносталгије утврђују да се жал за прошлим временима не своди само на економско благостање и материјалну сигурност (што је без сумње веома важно), већ он обухвата културну и моралну сферу које су у време социјализма омогућавале живот у складу с нормама хуманости и људског достојанства. Чињеница је да носталгични наративи „обичних људи” на овим просторима не садрже само говор о прошлости него и критику садашњег тренутка.² Иако прва асоцијација на општи појам носталгије указује на конзервативно давање предности традицији наоштрб промене, у југо-српском случају ситуација је безмало обрнута – носталгија је мање жаљење за неком реалном „прошлом садашњицом”, а више жаљење за недостатком наде у напредак и вере у бољу будућност (Спасић, 2012: 587). Ако бисмо се послужили категоријалним апаратом савременог француског политиколога Доминика Мојсија (Moïsi), светска геополитичка стварност може се разделити на три културне зоне: наду, страх и понижење. Све оне конституишу се у односу на централну категорију *поверења*. При

---

² Музеј историје Југославије у Београду је културна институција коју посети више од 100.000 посетилаца годишње, што је значајан број имајући у виду да просечан музеј у Србији, по различитим основама, региструје и пет пута мање посетилаца у току године (Мартиновић, Јокић 2009:37). Ради се, несумњиво, о израженом интересовању за културна добра из историје једног од најзанимљивијих и најконтроверзнијих државотворних и културних експеримената у XX веку.

том, нада је показатељ поверења (убеђења да је данас боље него што је било јуче и да ће сутра бити још боље), страх представља одсуство поверења, а понижење је нарушено поверење оних који су изгубили наду у будућност (Mojsi, 2012: 19). Пренесено на терен наших разматрања, значи да је у некадашњој СФРЈ преовладала култура наде, наспрам културе страха и културе понижења, који данас (страх и понижење) окупирају емоције „обичног” грађанина Србије. Снижавање квалитета „нормалног живота” умањује реалну могућност да се циљеви (тежње, жеље, интереси) преведу у акцију. Отуда наслеђе социјализма доприноси високом степену очекивања од државе и несклоности ка индивидуалној иницијативи и грађанском активизму. У том контексту грађани праве паралеле између некадашњег релативно лагодног и сигурног живота у социјализму и горких животних искустава у периоду транзиције, дајући предност оном првом. Поставља се питање како живети са „социјалистичким наслеђем” у „постсоцијалистичком свету” и како се то наслеђе одражава на конституисање колективних идентитета данас. У сваком случају, актуелна културна политика мора рачунати на искуства социјализма и постсоцијализма и претворити их у свој ресурс.

Суноврат вредности и агонија културних институција

Спроведена истраживања (Ђукић-Дојчиновић, 2003; Голубовић и Јарић, 2010) показала су да је култура у савременом друштву Србије, иако генерално значајан развојни потенцијал, без адекватне подршке. Ту се превасходно мисли на улогу државе и других актера културне политике у стратешком планирању културног развоја и у спровођењу реформи традиционалних културних система. Културно посрнуће транзиционе Србије могуће је уочити истовремено у нормативном, институционалном и вредносном сегменту, који захтева системске напоре на редефинисању нових развојних циљева и стратегија, уз ништа мање значајне културне искорак самих грађана Србије.

Усвајањем Закона о култури 2009. године, култура је након скоро две деценије добила нове формално-правне контуре у Србији иако је по оценама стручњака овај Закон по много чему концепцијски мањкав и садржински непотпун. Годину дана од његовог ступања на снагу требало је донети Националну стратегију развоја културе, која је изостала. Посао на изради стратегије није окончан до данас, како се то обично образлаже, због промена у ресорном министарству, као да промена министра културе може и сме да угрози циљеве, приоритете и континуитет

културног развоја једне земље. У предизборним кампањама ниједна странка не помиње културу као важан сегмент друштва и државе, а многи подзаконски акти у сектору културе нису усвојени због неискривања политичке воље или компликованих административних процедура. Дакле, не само да српска политичка елита годинама уназад није ништа радила у оснаживању културе и унапређивању њеног развоја у Србији, него је, изгледа, учинила све да се то не догоди. Политички лидери у Србији не схватају да без подршке културе и спровођења осмишљене стратегије културне политике нема прогресивних промена у друштву. У прилог наведеном ставу сведочи и податак да је култури био намењен најмањи проценат буџетских средстава у периоду од више деценија унатраг, да би данас био срозан на мизерно недоследива 0,62 процента републичког буџета Србије.³ Ове године је најављено изостајање новца из државног буџета за финансирање и развој кинематографије, а отежана је и имплементација фискалних и пореских олакшица за улагања у културу (задужбинарство, донаторство), које би могле да оживе културну продукцију. Последице глобалне економске кризе одражавају се на готово игнорантски однос политичара према културној и уметничкој продукцији, према креативности и стваралачкој инвентивности. Можда најбољу слику односа према култури представљала је намера садашњег режима да укине Завод за проучавање културног развоја, једину институцију у Србији која се бави научно-истраживачким радом у култури и која је од суштинске важности за уобличавање приоритета културне политике. Култура за владајућу елиту у Србији, по свему судећи, представља непотребан раскош и сувишак, а важност културе за друштво најбоље осликава једна анегдота о Винстону Черчилу (Churchill), тадашњем премијеру Уједињеног Краљевства. Наиме, када је почео други светски рат, на предлог једног од његових министара да се средства потребна за Министарство одбране узму од Министарства културе, он је изјавио: „Ако укинемо културу, шта ћемо бранити” (сиц!).

Карактер културне политике видљив је и у броју, програмима и начину функционисања институција културе, то јест у оном слоју који се означава појмом културе „у ужем смислу”. У политици чији ставови генерално нису јасно артикулисани, а крећу се између традиционализма-национализма и модернизације-европеизма, ни културна политика нема јасне обресе. Она је, чини се, одвише стихијна и углавном фраг-

---

³ Какав је однос српских власти према култури и стваралаштву сведочи овај податак, нарочито уколико упоредимо буџетска издвајања земаља у региону (у Црној Гори се, рецимо, за културу издваја 2,5 одсто укупног буџета) или европских земаља (међународни стандард је 2,4 одсто државног издвајања за културу).

ментисана. По много чему у Србији се може говорити о маргинализацији културе. Закон о културној политици представља само један „суви административни оквир” којим се уређује однос државе и културних институција. „Али управо овај закон отворено показује како се схвата култура у данашњој Србији, односно да је култура потчињена политици, схваћена као само један ’сектор’ политичке власти, која суверено одређује надлежности културних установа” (Голубовић и Јарић, 2010: 121).

Програмска оријентација телевизије по много чему даје прилично верну слику културе Србије у целости. Такозвани јавни сервис или РТБ (или коалиција странака) на власти. У поређењу са некадашњим Првим програмом (РТБ) у социјалистичкој држави, данашњи „јавни сервис” налази се у озбиљном културном недостатку. Образовни програм ни приближно не остварује функцију коју је некад имао, из једног разлога – јер је напросто невидљив. Данашњи РТС је и у естетском смислу отишао наниже. Уметнички програм је дефицитан што се тиче „правих” естетских садржаја – недостају некада чувене ТВ-драме, као једне од ретких аутентичних телевизијско-уметничких изражајних форми, док је филмски програм на телевизији, колоквијално речено, збрдоздолисан и не пружа основе за неговање филмске културе. „Чување традиције” на РТС-у своди се на заморно репризирање (пра)старих и за данашње време анахроних ТВ серија, форсирање народног мелоса и народњаштва као стила живота⁴, уз свеопште поћириличење програма и протеривање латинице као „другог српског писма”. Већина приватних ТВ канала у Србији углавном је преоптерећена тривијалним садржајима, са чувеним изговором да они само следе „укус публике” и одговарају на „културне потребе”. Овим се пренебрегава данас заборављена истина о уметничком стварању и естетском уживању на коју је својевремено указивао Карл Маркс (Marx) у *Прилогу критици политичке економије* да „производња не доставља само материјал потреби, него и потребу материјалу”, те да „производња не производи само предмет за субјекат, већ и субјекат за предмет” (Маркс–Енгелс, 1976: 66–67). На укус се, дакле, мора гледати како са рецептивне, тако и са продуктивне стране. Културни посленици телевизије, али и других културних институција, нема-

⁴ Приказивање села и сеоског живота у псеудоромантичном, идиличном кич маниру (весела, свадбе, славе, такмичења у гурманлуку као привид традиционалне културе исхране – разне купусијаде, сланинијаде и остале „јаде”), затим подстицање наталитета кроз некакве „емисије за бебе” и слично. Све то у земљи у којој су села све више брисана са географске карте, земљи која је уништила село и сељака.

ју у виду ширу слику васпитавања укуса, већ само ону која им доноси брзу и лаку зараду. У том смислу, РТС је само софистицирана верзија оних телевизија које своје програме базирају на риалити шоу програмима и турбофолк музици, у којима се разноврсност и квалитет културних и уметничких програма смањују на рачун повећавања пропагандних садржаја и рекламних прихода. Код свих телевизија у Србији постоји конзументско схватање културе, при чему се култура своди на забаву и „убијање времена”, на хедонистички концепт појавности чија је сврха да задовољи потрошача лаким садржајима. Парадоксално, али структура и садржаји свих тв програма су такви да не показују тенденцију модернизације и иновирања у смислу прихватања или афирмације европских вредности, иако држава, наводно, стреми евроинтеграцијама.

Ситуација у издаваштву није нимало боља. Вођене профитом, многе издавачке куће не промовишу врхунске књижевне вредности и таленте, већ углавном лаке, забавне и површне садржаје који нису захтевни у погледу разумевања и естетског доживљавања. Углавном тривијални садржаји омогућавају да се уз ауторски потпис неке популарне естрадне личности, политичара или новинара, оствари продаја њихових књига у великим тиражима. Социолошки гледано, то се доводи у везу са образовном структуром становништва која је генерално врло неповољна, као и са преовлађујућим културним навикама и потребама. На формирање укуса и обликовање критеријума најбројније читалачке публике утиче и недостатак адекватне књижевне критике на културној сцени Србије, која се данас свела на произвољне процене пласиране преко медија, са намером да се, без обзира на уметничко-естетски квалитет, одређене књиге рекламирају и препоруче што већем броју конзументата.

Иако је крајем 19. века прво јавно приказивање филмске пројекције на Балкану било уприличено управо у Србији, непуних шест месеци после прве светске пројекције филмова браће Лимијер (Lumière) у Паризу, јубиларно подсећање на овај догађај затекло је српску кинематографију и филмску индустрију у врло лошем стању. Наиме, у области филмске индустрије у Србији дошло је последњих година до спорних приватизација већине биоскопа и филмских државних компанија, што се негативно одразило и на производњу филмских остварења.⁵ У последње две деценије број биоскопа у Србији нагло је смањен – 1990. године

---

⁵ Након продаје Београд филма 2007. године, једног од најуспешнијих државних предузећа у бившој Југославији, само један од 14 биоскопа некада у саставу овог предузећа наставио је са радом, остали су претворени у ресторане, кладонице, продавнице. Иста или слична ситуација је и са другим предузећима за производњу, дистрибуцију и приказивање филмова, као што су Дунав филм и Авала филм.

било их је укупно 370, а 2010. године само 126, од којих нису сви приказивали филмове (Статистички календар Републике Србије, 2012: 91). Податак да се највећи број биоскопа налази на територији Београда (20) и Војводине (31), јасно употпуњава закључак о све присутнијим регионалним разликама у области културног развоја, односно о политици неједнаког и централизованог развоја културе (Општине и региони у Републици Србији, 2011: 287).

Неке културне институције у Београду налазе се у озбиљној кризи. Музеј савремене уметности не ради, Народна библиотека је скоро деценију била реновирана, а Народни музеј затворен је 2003. године, када је повучена стална поставка због реконструкције зграде. Нема новца ни за обнову других значајних музеја, библиотека, галерија, нити пак за отварање и развој нових институција културе. Финансирање запослених, који имају најнижа примања од свих радника у јавном сектору, је такође значајан проблем, иако је највећи део буџетских издвајања за културу томе намењен. Изолованост институција културе у Србији, онемогућила је до сада њихов приступ озбиљним европским и светским фондовима за финансирање разних пројеката у култури. Њихова немогућност опстанка захваљујући само буџетским издвајањима, условљава их данас да се прилагођавају новим друштвеним и економским условима, да модернизују своје пословање и да се ангажују око прикупљања додатних средстава за реализацију својих програма. Овоме треба додати да су се ратна догађања, осиромашење становништва и осетан пад квалитета живота грађана, почевши од 1990-их, осликали и на културно тржиште у Србији. То је видљиво у смањеној посећености културних институција и манифестација (рецимо, број филмске публике је опао од 24 милиона у 1989, на 4,6 милиона у 2000, дакле око 80%), у смањеном броју купаца културних и уметничких добара и услуга (продаја књига од 1985. до 2000. године смањена је око 60%), генерално у готово свим сегментима културне продукције, као и јавне и приватне културне рецепције грађана Србије (Драгићевић Шеших, Бркић и Микић, 2012).

За актуелно стање српске културе у овом транзиционом времену не треба једино окривити политичку небригу и економску кризу. Модерни развојни пројекти у свету усмеравају посебну пажњу на улогу културних вредности у подстицању друштвеног прогреса. Промена културног миљеа, доминантних вредности и преференција је знатно сложенији, али и далекосежнији процес од изградње политичког, економског и правног система, који може бити вођен примерима добре праксе других земаља. Роналд Инглхарт (Inglehart), координатор пројекта под називом Светско испитивање вредности (*World Values Survey*), заступа

идеју да постоји снажна веза између културних вредности и политичког и економског учинка нација (Inglehart, 1997). Културна свест људи у Србији значајно је оптерећена наслагама традиционалистичких, популистичких и националистичких вредности, које се хране неконтролисаним мером самодопадљивости и зазирањем у односу на другачије од себе. Демократска културна политика, пак, подразумева могућност да се културни диверзитет адекватно искаже и буде видљив управо кроз културу. То значи да нарочито припадници рањивих, маргинализованих група у друштву имају права на слободу изражавања своје посебности кроз културне активности и садржаје. Отежано признавање или непризнавање оваквог права у свакодневном животу јасно апострофира вредносно засновану културну искљученост као значајан развојни проблем данашњег друштва Србије. Овај облик искључивања се првенствено препознаје кроз опстајање бројних предрасуда и стереотипа, усмерених према појединцима и групама које не припадају доминантној култури. (Цвејић, Бабовић и Пудар, 2011: 94-113). Најбоља потврда овакве констатације јесте недавно одржана изложба фотографија „Ессе homo”, шведске уметнице Елизабет Олсон Валин (Ohlson Wallin).⁶ Изложба која приказује Исуса међу трансексуалцима, HIV позитивним особама и геј мушкарцима, по речима ауторке, *веома је важан тест, који кроз уметничко дело показује колико државе заиста брину о људским правима и демократизацији културе*. Ова поставка изазвала је бројне контроверзе и озбиљне критике, а представници СПЦ и ултрадесничарских организација у Србији затражили су њену забрану. Будући безбедносно оцењено као „културни догађај високог ризика”, отварање изложбе омогућено је уз присуство две хиљаде полицајаца, што несумњиво говори о још увек јако утемељеним традиционалистичким вредностима у нашем друштву (ставови о важности Бога и религије, хомофобичност, апсолутни стандарди добра и зла, колективно потчињавање ауторитету). Имајући у виду овај случај али и безброј других, неопходно је уложити још много напора како би културна политика у Србији омогућила да се посредством културе стимулише социјална укљученост у складу са вредностима демократског друштва и правом сваког члана заједнице на исте шансе и једнак третман.

* * *

---

⁶ Изложба је одржана 3. октобра 2012. године у Центру за културну деконтаминацију у Београду, у оквиру активности организованих поводом обележавања „Недеље поноса”, манифестације којом припадници ЛГБТ популације настоје да скрену пажњу на угроженост својих права.

Под бременом свог историјског наслеђа, услед бројних унутрашњих и међународних околности, урбаних и руралних противречности, вредносних и развојних дисбаланса, Србија је у последња два века често узмицала пред бројним изазовима модернизације и чинила споре и тешке искорак у ново време. Транзиционо трагање друштва Србије за могућностима изласка из заосталости и отварања према европским процесима модернизације и друштвеног развоја, некада као и данас, догађало се у атмосфери опште онтолошке неизвесности и друштвене конфузије у погледу одабира развојних стратегија и циљева. Култура никада није била адекватно препозната ни призната као један од најбитнијих елемената друштвене трансформације и модернизације Србије. Забринутост Слободана Јовановића која се тиче занемаривања културног обрасца код Срба (а на рачун националног обрасца), иако уобличена готово пре пола века, једнако је актуелна и данас (Јовановић, 2005: 49). С правом су многи интелектуалци на прелазу векова, међу којима и Јован Скерлић и Исидора Секулић, као најважније приоритете у остваривању реформе друштва наглашавали реформу културе и стања свести, а спорост модернизације Србије препознавали у малобројној и неразвијеној културној елити. Чини се да су неки од круцијалних развојних проблема остали исти – и даље позиционирани у недостатку јасне свести о важности друштвене улоге и значаја културе за лични и друштвени развој, као и у непостојању јасно изражене политичке воље за осмишљавањем и остваривањем промена у културној сфери. Ово нас усмерава закључку да успех економских и политичких реформи у процесу даље модернизације и евроинтеграције транзиционог друштва Србије несумњиво захтева културни сензибилитет усмерен ка демократизацији и децентрализацији културне политике, оснаживању културне партиципације, анимирању интеркултурног дијалога и сарадње. Културни антагонизми и егоизми спадају у друштвено произведене ризике и опасности (пост)модерног доба, које грађани Србије могу превазићи развојем критичке свести, превазилажењем крутих традиционалних форми, афирмацијом креативности и артикулисањем квалитативно нових културних вредности.

Литература:

1. Božilović, Nikola (2011): „Vulgarizacija tradicije popularne muzike u Srbiji”, u: *Teme*, XXXV (4), 1323–1352.
2. Božilović, Nikola (2012): „Otpori modernizaciji kulture srpskog društva”, u: *Teme*, XXXVI (3), 1117–1141.

3. Cassirer, Ernst (1944): *An Essay on Man. An Introduction to a Philosophy of Human Culture*, Yale University Press, New Haven
4. Crespi, Franco (2006): *Sociologija kulture*, Politička kultura, Zagreb
5. Cvejić, Slobodan, Babović, Matija i Pudar, Gazela (2011): *Studija o humanom razvoju – Srbija 2010: izvori i ishodi socijalnog isključivanja*, UNDP Srbija, Beograd
6. Dragičević Šešić, Milena (2010): „Kulturna politika, nacionalizam i evropske integracije”, u: Katarina Tojić, Marijana Simu (ur.) *Biti iz/van. Ka redefinisaju kulturnog identiteta Srbije*, str. 104–121, Kulturklammer, Beograd
7. Dragičević Šešić, Milena i Stojković, Branimir (2011): *Kultura – menadžment, animacija, marketing*, Clio, Beograd
8. Dragičević Šešić, Milena, Brkić, Aleksandar and Mikić, Hristina (2012): *Compendium of Cultural Policies and Trends in Europe, Country profile Serbia*, 13th edition 2012. Available from World Wide Web: [http:// www.culturalpolicies.net](http://www.culturalpolicies.net).
9. Đukić-Dojčinović, Vesna (2003): *Tranzicione kulturne politike: konfuzije i dileme*, Zadužbina Andrejević, Beograd
10. Eagleton, Terry (2002): *Ideja kulture*, Jesenski i Turk, Zagreb
11. Fukujama, Frensis (1997): *Sudar kultura. Poverenje, društvene vrline i stvaranje prosperiteta*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd
12. Geertz, Clifford (1973): *The Interpretation of Cultures*, Basic Books, New York
13. Godelie, Moris (1989): *Analiza tranzitornih procesa*, GEI SANU, knj. XXXVIII, Beograd
14. Golubović, Zagorka (2003): *Izazovi demokratije u savremenom svetu*, Centar za kulturu, Požarevac
15. Golubović, Zagorka i Jarić, Isidora (2010): *Kultura i preobražaj Srbije (Vrednosna usmerenja građana u promenama posle 2000. godine)*, Službeni glasnik, Res publica, Beograd
16. Hobsbom, Erik i Rejndžer, Terens (ur.) (2002): *Izmišljanje tradicije*, Biblioteka XX vek, Beograd
17. Inglehart, Ronald (1997): *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic, and Political Change in Forty-Three Societies*, Princeton University Press, Princeton
18. Jovanović, Đokica (2012): *Prilagođavanje – Srbija i moderna: od strepnje do sumnje*, Sven, Niš, Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu, Beograd
19. Jovanović, Slobodan (2005): *Kulturni obrazac*, Stubovi kulture, Beograd
20. Koliopoulos, John i Veremis, Thanos (2002): *Greece. The Modern Sequel: From 1831 to the Present*, Hurst, London
21. Lečner, Frenk Dž. i Boli, Džon (2006): *Kultura sveta: začeci i ishodi*, Clio, Beograd
22. Marks, Karl i Engels, Fridrih (1976): *O književnosti i umetnosti*, Rad, Beograd
23. Martinović, Dragana i Jokić, Biljana (2009): *Muzeji Srbije – aktuelno stanje*, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka Srbije, Beograd

24. Maširević, Ljubomir (2011): *Postmoderna teorija i film na primeru kinematografije Tventina Tarantina*, Čigoja štampa, Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu, Beograd
25. McLuhan, Marshall & Fiore, Quentin (1968): *War and Peace in the Global Village*, Bantam, New York
26. Mojsi, Dominik (2012): *Geopolitika emocija. Kako kulture straha, poniženja i nade utiču na oblikovanje sveta*, Clio, Beograd
27. Naumović, Slobodan (1994): „Upotreba tradicije – politička tranzicija i promena odnosa prema tradiciji u Srbiji 1987–1990”, u: Mirjana Prošić-Dvornić (ur.) *Kulture u tranziciji*, str. 95–121, Plato, Beograd
28. *Opštine i regioni u Republici Srbiji, 2011*, Republički zavod za statistiku, Beograd
29. Prošić-Dvornić, Mirjana (1994): „’Druga Srbija’ – mirovni i ženski pokreti”, u: M. Prošić-Dvornić (ur.) *Kulture u tranziciji*. str. 179–199, Plato, Beograd
30. Raković, Aleksandar (2012): *Rokenrol u Jugoslaviji 1956–1968. Izazov socijalističkom društvu*, Arhipelag, Beograd
31. Rot, Klaus (2012): *Od socijalizma do Evropske unije. Ogledi o svakodnevnom životu u jugoistočnoj Evropi*, Biblioteka XX vek, Beograd
32. Skledar, Nikola (2012): *Sociologija kulture: pojmovi, teme, problemi*, Zaprješić: Plejada, Visoka škola za poslovanje i upravljanje s pravom javnosti „Baltazar Adam Krčelić”, Zagreb
33. Spasić, Ivana (2012): „Jugoslavija kao mesto normalnog života: sećanja običnih ljudi u Srbiji”, u: *Sociologija*, Vol. LIV (4), 577–594.
34. *Statistički kalendar Republike Srbije 2012*, Republički zavod za statistiku, Beograd
35. Stojanović, Dubravka (2010): *Ulje na vodi. Ogledi iz istorije sadašnjosti Srbije*, Peščanik, Beograd
36. Turza, Karel (1998): *Luis Mamford. Jedna kritika modernosti*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd
37. Vučetić, Radina (2012): *Koka-kola socijalizam. Amerikanizacija jugoslovenske popularne kulture šezdesetih godina XX veka*, Službeni glasnik, Beograd
38. Williams, Raymond (1965): *The Long Revolution*, Penguin, Harmondsworth

Culture of Serbia in the jaws of modern life

Summary: This paper observes the Serbian culture in its last two centuries of existence, first within the context of modernization, and then globalization. Outside this historical context it would be impossible to explain the situation in culture hic et nunc. Since the Serbian culture shares the fate of other Southeast European cultures, its development and postsocialist experience is followed within this geopolitical entity. In the above cultural zone, modernization progresses with a number of difficulties since the Serbian society is burdened by its past, now as before. The Serbian culture responds to the challenges of modernization by closing off and isolating itself

from the "cultures of the world". With the assistance from the antimodern forces, it exhibits powerful currents of retraditionalization and remythologization.

The paper pays special attention to the transitional prospects of the Serbian culture and Serbian society. The authors provide a critical insight into traditionalism which has found its way as an antibody into the culture of Serbia, hindering it in its modernization and Europeanization (the adoption of European values). Historically speaking, Serbia has skipped several phases in its development, unlike other Western European societies. It did not have the experience of Renaissance, and it lived through a difficult era of "communist modernization" and totalitarian-authoritarian regime of the 1990s. Today, the Serbian culture is at the crossroads between retraditionalization and (post)modernization.

Finally, the attention is directed toward the current cultural policy in Serbia, and state and prospects of its institutions of culture. On the basis of the legal framework of the cultural policy and numerous examples which illustrate a cultural downfall of the contemporary Serbian society, it is concluded that culture is disregarded in Serbia through the negligence of the state, the absence of political will for cultural changes, the lack of clear awareness of the citizens of Serbia concerning the importance of culture and the misinterpretation of its importance for personal and general social development. The authors emphasize the necessity to encourage the development of cultural needs toward higher aesthetic, spiritual, and moral values, to create conditions for a social development which will be founded on the elite, and not elitist, culture, bearing in mind that modernization and social development of Serbia cannot occur without the understanding of the importance of cultural development and without raising the awareness for the acceptance of cultural diversity.

Key words: culture, tradition, modernization, globalization, transition, Southeast Europe, Serbia, cultural policy, cultural institutions, social development